

परिशिष्ट

सुनाइ पाठ १

प्रश्नोत्तर

कस्लाई हो शत्रु भनेर जान्नु ?

आफ्ना दसै इन्द्रिय शत्रु मान्नु ।

कस्लाई खुब मित्र भनेर मान्नु ?

जित्या तिनै इन्द्रिय मित्र मान्नु ।

दरिद्र नाउँ नरमा छ कस्को ?

विशाल तृष्णा घरमा छ जस्को ।

कुन् हो धनी सब् नरले कह्याको ?

सन्तोषले जो छ खुसी रह्याको ।

ज्युदै मय्याको भनी नाउँ कस्को ?

उद्यम् बिना वित्तछ काल जस्को ।

कुन् हो सबैले गुरु भन्नु पर्न्या ?

जो हो हितैको उपदेश गर्न्या ।

कुन् हो जगत्को गहना बन्याको ?

विद्यै छ सब्को गहना बन्याको ।

कुन् सत्य हो सत्य कसोरी जान्नु ?

जुन् प्राणीको हित छ उ सत्य मान्नु ।

मानुभवत आचार्य

नयनको पछुतो

कमलाको सुनौलो कलम देखेर नयनलाई लोभ लाग्यो । उसले कलम चोर्ने विचार गर्‍यो । ऊ यताउति हेरेर जुक्ति सोचन थाल्यो । टडटड घन्टी लाग्यो । खाजा समयमा सबै साथी खाजा खान बाहिर निस्किए । नयन खुसुकक कमलाको बेन्चमा गयो । उसले सुटुकक कमलाको भोलावाट कलम निकाल्यो । त्यसपछि ऊ दौडिँदै गएर शौचालयभित्र छिऱ्यो ।

नयनले पाइन्ट माथि सारेर मोजाभित्र कलम लुकायो । त्यसपछि नयन चुपचाप कक्षाकोठामा गएर बस्यो । 'कलम हरायो' भन्दै कमला रुन थाली । "कुन बदमासले चोऱ्यो हँ त्यो कलम", शिक्षक कराउनुभयो । "कहाँ बदमास मात्र हुनु र गुरु, त्यो कलम चोर्ने त फटाहा नै हो", राधाले उठेर रिसाउँदै भनी । "छुऱ्या, त्यस्तो चोरलाई नि के साथी भन्नु है गुरु !" आशाले उठेर भनी । नयन भ्रसङ्ग भयो । उसलाई कलम चोरेकामा धेरै पछुतो भयो । चार बजे पछि विद्यालय छुट्टी भयो । नयन घर पुग्यो । सधैं हाँस्दै आउने छोरो निन्याउरो अनुहार लगाएर आएको देखेर आमाले सोध्नुभयो, "के भयो छोरा ?" नयनले 'केही होइन' भनेर टाऱ्यो । थोरै खाना खाएर नयन सुत्‍यो । मध्यरातमा अचानक नयन 'म चोर होइनँ, म चोर होइनँ' भन्दै कराउँदै उठ्यो । आमाले उसलाई मायाले अँगालो मारिँ भन्नुभयो, "गल्ती गरेका छौ भने गल्ती सच्याऊ बावु ! गल्ती सच्याउने उपाय आफैँ सोच । सकेनौ भने म सहयोग गरूँला ।" विहान उठेपछि पनि नयनले धेरैवेर सोच्यो । आमाले उसलाई विद्यालयसम्म पुऱ्याइदिनुभयो । नयन विद्यालय पुग्दा सबै विद्यार्थी प्रार्थना गीत गाउन चउरमा जम्मा भइसकेका थिए । ऊ हतार हतार कक्षाकोठाभित्र छिऱ्यो । उसले सुटुकक एउटा कागजमा बेरेर कमलाको भोलाभित्र कलम राखेर दौडिँदै चउरमा गयो ।

पहिलो घन्टी लाग्यो । शिक्षक कक्षामा पढाउन आउनुभयो । कमलाले खुसी हुँदै भनी, "आहा ! मेरो कलम भेटियो । कति ज्ञानी साथी रहेछ । एउटा कागजमा 'सरी' लेखेर त्यसैमा कलमसमेत बेरेर मेरो भोलामा हालिदिएको रहेछ ।" त्यसपछि सबै साथीले एक स्वर मा भने, "आफूले गरेको गल्ती सुधानेँ त्यो साथी धेरै राम्रो रहेछ ।" नयनले पनि साथीले भनेका कुरामा उनीहरूसँगै 'हो ! हो !' भन्यो ।

कार्तिकेय थिमिरे

क्षेत्रप्रताप अधिकारी

वि.सं. १९९९ चैत १२ मा तनहुँ जिल्लाको मिल्नुड, बयापानीमा क्षेत्रप्रताप अधिकारीको जन्म भएको थियो। उनी गजकेशर र राजकुमारीका सुपुत्र हुन्। उनले विशेषतः नेपाली साहित्यका गीत र कविता विधामा कलम चलाएका छन्। उनको पहिलो रचना 'जानुभयो देवकोटा कवि नेपालीलाई टुहुरो पारेर' शीर्षकको गीत थियो। क्षेत्रप्रतापका सिर्जनामा नेपाली राष्ट्रियता, स्वाभिमान र जागरणका भाव पोखिएका हुन्छन्। उनी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति असीम आस्था प्रकट गर्छन्। उनका रचनामा आदर्शवादी चिन्तन, जागरण भाव तथा समाज सुधारको आग्रह पाइन्छ। देशको स्वाभिमानमा अलिकति मात्रै ठेस लागेको महसुस हुँदा उनको संवेदनामा गहिरो प्रभाव पर्थो। क्षेत्रप्रताप अधिकारीको सिर्जनायात्रा वि.सं. २०३० को दशकदेखि उर्वर रहेको देखिन्छ। प्रस्तुतिमा सरलता, सुस्पष्टता र भावमा गाम्भीर्य हुनु उनका लेखनका विशेषता हुन्। उनी गीत होस् वा कविता दुवै विधामा सरल शब्द चयनका साथ कलात्मक भाषा खेलाउन खप्पिस देखिन्छन्। क्षेत्रप्रताप अधिकारीका 'रहर लागेर', 'पहाडदेखि पहाडसम्म', 'नफुलेका फूलहरू' जस्ता कविता सङ्ग्रह तथा 'गामवैँसीका गीतहरू' गीति सङ्ग्रह प्रकाशित छन्। उनले साभा पुरस्कार २०५३, छिन्नलता गीत पुरस्कार २०६३ आदि प्राप्त गरेका छन्। उनको देहान्त वि.सं. २०७० चैत ३० मा काठमाडौँमा भयो। उनी नेपाली काव्य साहित्यका अमर रत्न हुन्।

एटिएम कार्ड

एटिएम कार्ड आधुनिक बैङ्किङ प्रणालीअन्तर्गत प्रयोग हुने साधन हो। आफ्नो बैङ्क खातामा जम्मा भएको रकम एटिएमका माध्यमबाट अविलम्ब प्राप्त हुन्छ। यो चौबिसै घण्टा सञ्चालन हुने अत्याधुनिक प्रविधियुक्त माध्यम हो। व्यक्तिले आफ्नो खाता रहेको बैङ्कबाट निश्चित प्रक्रिया पूरा गरी यो कार्ड प्राप्त गर्न सकिन्छ। यस कार्डको प्रयोग सावधानीपूर्वक गर्नुपर्छ। आफ्नो कार्डको पिन नम्बर गोप्य राख्नुपर्छ। नत्र आफ्नो रकम हराउने जोखिम हुन सक्छ। समय समयमा पिन नम्बर परिवर्तन गर्नुपर्छ। बैङ्कले सहरका चोक तथा सेवाग्राहीलाई पायक पर्ने स्थानमा अत्याधुनिक स्वचालित मेसिन स्थापना गरेको हुन्छ। एटिएम प्रयोगकर्ताले आफूलाई आवश्यक परेको रकम भिक्नका लागि सर्वप्रथम स्वचालित मेसिनमा एटिएम कार्ड छिराउनुपर्छ। त्यसपछि मेसिनले पिन नम्बर माग्छ।

ग्राहकले आफ्नो पिन कोड थिच्नुपर्छ । मेसिनले कार्ड सक्कली हो वा होइन, ग्राहकको खातामा पर्याप्त रकम छ वा छैन भन्ने कुरा तुरुन्त यकिन गरिसक्छ । यसरी आधिकारिक कारोबार हुँदै छ, भन्ने पुष्टि भएपछि, मेसिनले भुक्तानी रकमका विकल्प प्रस्तुत गर्छ । ग्राहकले आवश्यक रकम उल्लेख गरेपछि, रकम उपलब्ध हुन्छ । डेबिट, क्रेडिटलगायत कार्ड विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । क्रेडिट कार्डबाट आफ्नो खातामा मौज्जात नभए पनि निश्चित समयपछि जम्मा गर्ने गरी रकम उपलब्ध हुन्छ । डेबिट कार्डबाट चाहिँ खातामा जम्मा भएवमोजिम रकम मात्र प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

सुनाइ पाठ ५

केरा खेती

केरा विश्वभरि सबैले मन पराउने एकप्रकारको स्वादिलो फल हो । यो संसारका जुनसुकै ठाउँमा पनि पाउन सकिन्छ । यसमा भिटामिन ए, बी, सी, पोटासियम र फाइबर आदि धेरै प्रकारका पौष्टिक तत्त्व पाइन्छन् । त्यसैले यसलाई शक्तिवर्धक अथवा निकै पोसिलो खानेकुराका रूपमा लिने गरिन्छ । यो त्यस्तो फल हो जसलाई जसरी पनि खान सकिन्छ । काँचोमा उसिनेर वा तारेरसमेत खान सकिन्छ । पाकेपछि, सिङ्गासिङ्गै अथवा सुकाउँदै पिठो बनाएर पनि खान सकिन्छ । अफ्रिकातिर त कतै कतै भातकै साटो पनि केराको हलुवा बनाएर खाने प्रचलनसमेत पाइन्छ । केराका अनेक प्रजातिमध्ये मालभोग, रोबस्टा र बसराई आदि बढी प्रसिद्ध छन् । यिनीहरूको उचाइ र फल लागेको घरी पनि केही फरक किसिमको देख्न सकिन्छ । यस्ता अलग अलग जातिका केरा पाक्दा कुनै पहेंला देखिन्छन् भने कुनै चाहिँ हरिया नै हुन्छन् । नेपालको तराई, पहाड र भित्री मधेस आदि सबै ठाउँमा केराखेती गर्न सकिन्छ । करेसावारीदेखि ठुलठुला फाँटमा समेत केराखेती गर्न मिल्छ । तराईका मोरङ, सुनसरी, नवलपरासी, कैलाली आदि ठाउँ केराखेतीका दृष्टिले अलि बढी नै उपयुक्त मानिन्छन् ! वास्तवमा धेरै चिसो र धेरै गर्मी नहुने जुनसुकै ठाउँमा राम्रो केरा खेती गर्न सकिन्छ । यसलाई रोप्नुभन्दा पहिले दुईदेखि तीन मिटरसम्मको फरकमा आधामिटर लम्बाइ, चौडाइ र गहिराइ भएको खाडल खन्नुपर्छ । त्यसभित्र पाकेको गोबर या कम्पोस्ट मल राखेपछि मात्र केराका सकरलाई रोप्नुपर्छ । केरालाई अलि बढी मात्रामा मल चाहिने भएकाले प्रत्येक छ, छ हप्तामा गोबर मल वा प्राङ्गारिक मल हाल्नुपर्छ । केराखेतीका लागि पानी नजम्ने बलौटे वा दोमट माटो सबैभन्दा बढी उपयुक्त मानिन्छ । समयका दृष्टिले धेरैजसो केराखेती पुसदेखि फागुनको पहिलो हप्तासम्म राम्रो मानिन्छ । हुन त वैशाख, जेठ, साउन र भदौमा पनि केराखेती गर्न सकिन्छ । कतिपय ठाउँमा केराका भाडमध्ये

केही केरा मर्न सक्छन् । तिनका कोथा नबढ्न सक्छन् । त्यसैले त्यहाँ गोवारो जस्तो रोग लागेको छ छैन भन्ने कुरा बुझ्नु पनि आवश्यक छ ।

सुनाइ पाठ ६

कर्तव्यप्रति कर्णको निष्ठा

पाण्डवको शान्ति प्रस्ताव कौरवबाट अस्वीकार भएपछि श्रीकृष्ण हस्तिनापुरबाट फर्कन लागे । त्यति बेला महारथी कर्ण श्रीकृष्णलाई विदा गर्न सीमासम्म आए । बाटामा श्रीकृष्णले कर्णलाई सम्झाउँदै भने, “कर्ण तिमि सूतपुत्र होइनौ, तिमि त महाराज पाण्डु र महारानी कुन्तीका जेष्ठ पुत्र हो । तिमिले यदि दुर्योधनको साथ छोडेर पाण्डवका पक्षमा आउँछौ भने तत्काल तिम्रो राज्याभिषेक गरेर तिमिले नै राजकाज सम्पत्ति छुन् ।”

श्रीकृष्णको यस्तो कुरा सुनिसकेपछि कर्णले उत्तर दिए, “वासुदेव, मलाई थाहा छ कि म माता कुन्तीको जेष्ठ पुत्र हुँ । परन्तु जब मलाई सबैले सूतपुत्र भनेर मेरो अनादर र तिरस्कार गरिरहेका थिए । त्यति बेला केवल दुर्योधनले मलाई सम्मान दिएर राजा बनाए । मेरो वीरताको भरोसामा उसले पाण्डवसँग लडाईं गर्ने चुनौती दियो । अहिले मैले उसको विश्वास र भरोसालाई तोडेर उसको विश्वासको घात गरूँ ? मलाई यो पनि थाहा छ कि लडाईंमा पाण्डव नै विजयी हुने छन् तर पनि तपाईंले मलाई मेरो कर्तव्य पथबाट किन विमुख गर्न चाहनुहुन्छ ?” कर्णको यस्तो प्रश्नले श्रीकृष्णलाई निरुत्तर बनाइदियो ।

कर्तव्यप्रतिको निष्ठाले व्यक्तिको चरित्रलाई अझ दृढ बनाउँछ । व्यक्तिको दृढताका अगाडि ठुला ठुला आश्वासन र लोभले पनि उसको चरित्रलाई डगमगाउन सक्दैन । यसबाट व्यक्ति निर्भीक हुन्छ, सत्मार्गमा अगाडि बढ्न प्रेरणा मिल्छ । यसका साथै आत्मसम्मानमा पनि वृद्धि हुन्छ । यो नै सत्चरित्रताको विशेषता हो ।

सुनाइ पाठ ७

जीवनजतिकै नजिक

एक प्रतिष्ठित महिलाले हाल मात्र मलाई तपाईं यो उमेरमा पनि गाउँदै हुनुहुन्छ कि ? भन्ने प्रश्न राखिन् । मैले गाउँदै छु भन्ने उत्तर दिँदा उनले मलाई आश्चर्यचकित भएर हेरिन् । ८० वर्षको मानिस दौडिन सक्छ र चाहन्छ भने उसलाई दौडिन दिनुपर्छ भन्ने म मान्छु । २० वर्षको गायकले कर्कश पाराले गाउँछ भने उसले या त गायन त्याग्नुपर्छ, या आफूलाई सपार्नुपर्छ । त्यसैले यो उमेरको कुरा नभई सिप, बुद्धि र लगनको कुरा हो ।

सफलताको आधाभन्दा बढी श्रेय त भावनात्मक पाटालाई जान्छ ।

सङ्गीत अनन्त, असीमित र स्वतन्त्र हुन्छ । मृत्युवाहेक हरेक रोगको ओखती हुन्छ । हामी वृद्ध हुन्छौं । यो अनिवार्य तथ्य हो । प्रकृतिसँग जुध्न कहिल्यै सकिँदैन पनि । त्यसैले म गायनलाई जैविक प्रक्रिया ठान्छु । मेरा लागि सङ्गीत पूजा हो, साधना हो र यो एक खालको आशीर्वाद पनि हो । कुनै जमानामा माइकको अगिल्लिर उभिन पाउनु नै गर्वको विषय हुन्थ्यो । अब त्यो जमाना बदलिइसक्यो । हामी परिवर्तनलाई रोक्न सक्दैनौं ।

म मनोरञ्जनको क्षेत्रमा मात्रै स्थापित हुन सकिँदैन । सिर्जनात्मक गुणस्तरका वारेमा म दोब्बर नै गम्भीर हुन्छु । मेरा लागि सङ्गीत पुरातन कला हो । मानव र मानवताको महान् संस्कृति हो । सङ्गीतले विगाँदैन, बनाउँछ मात्रै । यसले चोट दिँदैन बरु निको पार्छ । यसले घृणा गर्दैन, अझ मनको नजिक ल्याउँछ । त्यसैले सङ्गीत सबैका लागि सर्वप्रिय छ ।

म समयलाई जहिल्यै बलशाली शक्तिका रूपमा लिन्छु । अगमसिंह गिरी, शङ्कर लामिछाने, भूपी शेरचन हरिभक्त कटुवाल, वैरागी काईला, ईश्वरवल्लभ जस्ता साहित्य र सङ्गीत दुवै बुझ्ने थुप्रै व्यक्ति मसँग थिए । दार्जिलिङ आएका बेला महाकवि देवकोटाले मलाई भनेका थिए, “सङ्गीतको भविष्य उज्यालो छ, नछाड्नु !” सङ्गीतमा लागि रहनाले एउटा इतिहास खडा भएको छ भन्ने लाग्छ । मैले मेरो पहिलो गीतको पहिलो धुन गाएको क्षणदेखि नै सङ्गीत भन्ने सुन्दर अनुपम लाग्छ । म चाहन्छु, “यो आभास मलाई बाँचुन्जेल भइरहोस् !”

अठ्ठर गुरुङ

सुनाइ पाठ C

रुख

म
रुखमुनि ध्यानस्थ हुँदा
निराहार मौन रहें
रुख
एकोहोरो बोलिरह्यो
सङ्गीतको तालमा गुन्गुनाइरह्यो
मेरै शब्द भएर ।

म भोकले आकुल रहँदा
रुखले फल दियो
आफैलाई रित्याएर
म प्रचण्ड घाममा रापिँदा
रुखले शीतलता दियो
आफैलाई डढाएर ।

म मीनपचासमा कठ्याङ्ग्रिँदा
रुखले मलाई न्यानो दियो
आफैलाई नङ्ग्याएर ।

मैले भगवान्लाई टाढासम्म पछ्याइरहेँ
तर अदृश्य भगवान्
मेरैसामु उभिएका थिए
रुख भएर ।

कृसु क्षेत्रा

सुनाइ पाठ ९

राष्ट्र बैङ्क

देशको मौद्रिक प्रणालीलाई सबल बनाउन केन्द्रीय बैङ्कको भूमिका हुन्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको गतिविधि नियमन गर्ने उद्देश्यले स्थापित सरकारी बैङ्कलाई केन्द्रीय बैङ्क भनिन्छ । नेपालको केन्द्रीय बैङ्कलाई नेपाल राष्ट्र बैङ्क भनिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कको स्थापना वि. सं. २०१३ वैशाख १४ मा भएको हो । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले हरेक आर्थिक वर्षमा मौद्रिक नीतिको तर्जुमा गर्छ । नोट निष्कासन गर्ने जिम्मेवारी पनि नेपाल राष्ट्र बैङ्कले मात्र पाएको छ । नोट निष्कासन गर्दा तोकिएको परिणाममा सुन्त, चाँदी, विदेशी मुद्रा तथा सरकारी ऋणपत्र सुरक्षण राख्नुपर्छ । विदेशी विनिमय दर निर्धारण गरी रुपियाँ साटासाट गर्न सहज बनाउने कार्य पनि राष्ट्र बैङ्कबाटै नै हुन्छ । बैङ्कले सरकारको आर्थिक सल्लाहकारका रूपमा काम गर्ने हुनाले यसलाई सरकारको बैङ्क पनि भन्ने

गरिन्छ । राष्ट्र बैङ्कको अनुमति र स्वीकृतिविना बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना हुँदैन । केन्द्रीय बैङ्कले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई आवश्यक परेको अवस्थामा कर्जा प्रवाहसमेत गर्ने हुनाले यसलाई बैङ्कको पनि बैङ्कसमेत भनिन्छ ।

सुनाइ पाठ १०

समीक्षाको सफलता

काठमाडौँमा राष्ट्रव्यापी निबन्ध प्रतियोगिता भयो । समीक्षा निबन्ध प्रतियोगितामा प्रथम भइन् । उनी खुसीले गद्गद भएकी छिन् ।

(भ्यालवाट बाहिर हेर्दै) ओहो ! मैले त निबन्ध प्रतियोगितामा प्रथम हुन्छु भनेर कल्पनासम्म पनि गरेकी थिइनँ । जे होस्, भाग्यले त साथ दिएकै मान्नुपर्छ । कुरा भाग्यको मात्र त होइन नि । मैले पनि मिहिनेत गरेकै थिए । पूर्वतयारी नभई त्यत्तिका प्रतिस्पर्धीलाई उछिन्न कहाँ सकिन्थ्यो र ! मेरो यो सफलतामा विद्यालयको पनि पूर्ण सहयोग थियो । (विगत सम्झदै) प्रधानाध्यापकको सुझावअनुसार मैले एक महिना त पूरै तयारीमा बिताएँ । खुसीको कुरा त गाउँपालिका, जिल्ला, प्रदेश तथा राष्ट्रियस्तरका सबै प्रतिस्पर्धामा मैले अरू प्रतिस्पर्धीलाई उछिन्न सकें । (मुसुमुसु हाँस्दै) मैले प्रथम पुरस्कार पाएको निबन्ध प्रतियोगितासम्बन्धी समाचारलाई टेलिभिजनले समेत प्रसारण गरेछ । अब मलाई देशविदेशका मानिसले पनि चिन्छन् । आमाले मैले राष्ट्रपतिबाट पुरस्कार लिँदै गरेको फोटो सामाजिक सञ्जालमा राख्नुभएछ । त्यसपछि मैले बधाई तथा शुभकामना पाएँ । (उत्साही हुँदै) मैले जीवनमा केही गर्नुपर्छ । देशको र आफ्नो नाम चम्काउनुपर्छ ।

सुनाइ पाठ ११

डाक्टर

अस्पतालको इमर्जेन्सी वार्डबाहिर हल्लाखल्ला र डाक्टरको विरोधमा नारावाजी चलिरहेको थियो । एक जना महिलाले भनिन्, “यस्तो पनि अस्पताल हो ? यहाँका डाक्टर काम नगरी तलव खाएर निजी क्लिनिकमा काम गर्न जान्छन् । हाम्रो छोरा चार तल्लाबाट खसेर बेहोस भएर ल्याएको ।”

बेडमा पुऱ्याएको एक घण्टा पछिमात्र सेतो कोट लगाएर डाक्टर हस्याडफस्याड गर्दै आइपुगे । मेचमा बसेका विरामीका बाबु जुरुक्क उठेर डाक्टरको कठालो समाउँदै भने, “यही हो डाक्टरको डिउटी ? विरामी ल्याएको एक घण्टा भइसक्यो यति बेला आइपुग्ने ?”

डाक्टरले विनम्र आवाजमा भने, “पहिले म घाइते बच्चाको उपचार गर्छु त्यसपछि हामी कुरा गरौंला है ।” नर्सले पनि भित्र कोठामा उपचारको तयारी पूरा भएको बताइन् ।

नर्सले बच्चाको बाबुलाई भनिन्, “तपाईंको बच्चाको टाउकाको शल्यक्रिया गर्नुपर्छ । यो काजगमा सहीछाप गर्नुहोस् ।” अस्पतालमा पनि यस्तो लापवाही ! यहाँ डाक्टर, नर्स कसैलाई पनि विरामीको वास्ता छैन । यहाँ ! विरामीलाई उपचार गर्न होइन, मार्न ल्याए जस्तो लाग्छ भनेको सुनिँदै थियो । वातावरणलाई शान्त पार्ने प्रयास गर्दै एउटी नर्सले नरम स्वरमा भनिन्, “विरामीका बुवासँग कुरा गरौं न को हुनुहुन्छ ?” रिसाउँदै विरामीका बाबु बोले, “भन्नुहोस्, म यहीं छु ।”

“तपाईंको छोराको शल्यक्रिया गर्ने डाक्टर साहेबको आज डिउटी नै छैन । तपाईंको छोराको उमेरको उहाँको छोरा केही दिनअगाडि मात्र दुर्घटनामा परेर मृत्यु भएको थियो । उहाँलाई पुत्रशोक परेको छ । तपाईंको छोरालाई अस्पताल ल्याएको छ भन्ने थाहा पाएर उहाँ आउनुभएको हो । नत्र उहाँलाई आज काम गर्न आउनु पर्ने थिएन ।” नर्सले भनिन् । विरामीको बाबुले डाक्टरलाई शल्यकोठाबाट बाहिर आउँदै गरेको देखेर दौडँदै गएर दुई हात जोड्दै नम्र स्वरमा भने, “मेरो छोराको हालत अहिले कस्तो छ, डाक्टर साहेब ?”

डाक्टर साहेबले उसको ढाडमा धाप दिँदै भने, “हजुरले कुनै चिन्ता लिनु पर्दैन । ऊ अब खतरा मुक्त छ ।”

रञ्जुश्री पराजुली

सुनाइ पाठ १२

राष्ट्रिय विभूति अरनिको

अरनिको नेपालका एक राष्ट्रिय विभूति हुन् । वि.सं. १२६३ तिर काठमाडौंमा जन्मिएका अरनिकोको वास्तविक नाम बलवाहु थियो । उनले औपचारिक शिक्षा लिन नपाए पनि सानैदेखि मूर्तिकार बन्ने लक्ष्य राखेका थिए । एक जना दक्ष मूर्तिकारको सङ्गतबाट उनी साँच्चिकै कुशल मूर्तिकार बन्न पुगे । उनले बनाएका मूर्तिको संसारभरबाट प्रशंसा हुन थाल्यो । उनलाई तत्कालीन तिब्बती राजा कुब्जा खाले ल्हासामा बोलाए । अरनिको बौद्ध गुम्बा बनाउने कलाकारको टोलीनेता भएर त्यहाँ पुगे । उनकै नेतृत्वमा तिब्बतमा नेपाली शैलीको चैत्य निर्माण भयो । त्यसको उद्घाटन समारोहमा चिनियाँ सम्राट्, धर्मगुरुसमेत उपस्थित भए । उनीहरूले अरनिकोको कलाकारिताबारे खुलेर प्रशंसा गरे । त्यसपछि अरनिकोको समूहलाई चीनका विभिन्न ठाउँमा चैत्य निर्माणको जिम्मा दिइयो । उनीहरूले जहाँ जहाँ जुन जुन वस्तुको निर्माण गरे ती सबैको प्रशंसा भइरह्यो ।

एक पटक चिनियाँ सम्राट्ले कलाको विकास गर्ने उद्देश्यले कला प्रतियोगिताको आयोजना गरे । त्यसका लागि विभिन्न देशका अनेकौँ कलाकार सहभागी भए । तीमध्ये अरनिको पनि थिए । त्यस प्रतियोगितामा अरनिकोलाई सर्वश्रेष्ठ घोषित गरियो । त्यसपछि उनलाई शाही निर्माण विभागमा प्रधान सञ्चालकका रूपमा नियुक्त गरियो । त्यस क्रममा उनले निरन्तर रूपमा उत्कृष्ट चित्र र मूर्ति निर्माण गरे । यसरी उनले विश्वमै नेपाल र नेपालीको नाम राखे र नेपाली कलाकारितालाई विश्वमा चिनाउन ठुलो योगदान पुऱ्याए । यसैकारण उनलाई नेपालका राष्ट्रिय विभूतिको सम्मान प्रदान गरियो ।

सुनाइ पाठ १३

वसन्त

समस्त माधुर्य लिएर साथमा
छरेर सौन्दर्य विशाल विश्वमा
वसन्त मेरो हितमा निमग्न भो
अहो ! छ, कस्तो रस रागयुक्त यो !

नवीनता नाच्छेछ पुष्प पुञ्जमा
कुहूकुहू कोकिल बोल्दछ कुञ्जमा
प्रमोदले हृद्दल पाछे शीतल
वसन्त मेरै हितमा छ तत्पर ।

नचाइ चारैतिर पल्लवी द्रुम
बिछाइ नाना थरिका नयाँ तृण
वसन्त मेरो कति गर्छ स्वागत
अहो ! अहो !! सुन्दर यो सजावट

सिद्धिचरण श्रेष्ठ

कृषिको महत्त्व

हरेक मानिसलाई जन्मनासाथ कुनै न कुनै प्रकारको खाद्यान्न चाहिन्छ । उसलाई बाँच्नुजेल खाद्यान्नकै आवश्यकता परिरहन्छ । त्यसरी सधैं अनिवार्य रूपमा चाहिने खाद्यान्नको उत्पादन गर्ने निकाय वा क्षेत्र नै कृषि हो । कृषिकै माध्यमबाट शाकाहारी तथा मांसाहारी दुवै किसिमका मानिसका लागि खाद्यान्नको जोहो गरिन्छ । धान, गहुँ, मकै, कोदो, फापर आदि अन्न तथा दाल, सिमी, बोडी जस्ता गेडागुडीको उत्पादन हुने गर्छ । हरिया सागपात, च्याउ, तोरी, भटमास, आलस र सूर्यमुखीलगायत खाद्यपदार्थको उत्पादनसमेत कृषिअन्तर्गत नै पर्छन् । त्यसै गरी दुध, दही, माछा, मासु र अन्डा आदिको व्यवस्थापनसमेत कृषिकै अधीनमा हुने गर्छन् अर्थात् मानिसलाई आवश्यक पर्ने हरेक विषय कृषिसँगै सम्बन्धित हुन्छन् । कृषिविना मानव जीवनको परिकल्पना नै गर्न सकिँदैन । मानव शरीरको वृद्धि र विकासदेखि मानवीय शक्ति एवम् सामर्थ्यलाई प्रभाव पार्नेलगायत सम्पूर्ण आवश्यक तत्त्वको स्रोत वा आधार नै कृषि हो । कृषि व्यवसायकै माध्यमबाट यस्ता हरेक वस्तुलाई व्यवस्थित रूपमा उत्पादन र वितरण गरिन्छ । यसका लागि आवश्यक पूर्वाधार र जनश्रमको खाँचो हुन्छ । जति व्यवस्थित रूपमा भौगोलिक तथा ऋतुजन्य परिवेशको प्रभाव रहन्छ त्यति नै कृषिजन्य उत्पादनमा वृद्धि र गुणस्तरीयता थपिँदै जान्छ । नेपालका सन्दर्भमा यहाँको भौगोलिक तथा मौसमजन्य विविधता नै कृषि उत्पादनका दृष्टिले अत्यन्त अनुकूल मानिन्छ । नेपाली धर्तीको ऊर्वरता र नेपाली जनशक्तिको लगनशीलताका कारण यहाँ कृषिजन्य वस्तुको उत्पादन तथा व्यवस्थापनलाई आसलाग्दो किसिमबाट हेर्ने गरिन्छ । होचो भूभागदेखि विश्वकै अग्लो भूखण्डबाट समेत कृषिजन्य वस्तु उत्पादन गराउन सक्नु नेपालका लागि गौरवको विषय हो । यहाँका हरेक भूभागमा कुनै न कुनै प्रकारको खाद्यान्न तथा जडीबुटी एवम् वनस्पति उत्पादन हुन्छ । अतः कृषि व्यवसायका दृष्टिले नेपाल उपयुक्त मुलुक हो । त्यसैले नेपाललाई लाई कृषि प्रधान मुलुकसमेत भनिन्छ ।

सिरुवा पर्व

पूर्वी नेपाल राजवंशी, धिमाल, सन्थाल, ताजपुरिया आदि जातिको प्राचीन थातथलो हो । उनीहरू विशेष गरी भ्वापा, मोरङ र सुनसरी जिल्लामा परापूर्वकालदेखि बसोबास गर्दै आएका छन् । उनीहरूका मौलिक सभ्यता, भाषा तथा रीतिरिवाज छन् । पूर्वी नेपालका

केही आदिवासीको प्रमुख पर्व सिरुवा हो । यी जातिले नववर्षको उपलक्ष्यमा सिरुवा पर्व मनाउँछन् । प्रकृति पुजकहरूले यस पर्वमा ग्रामस्थान, बोटविरुवा र माटाको पूजाआजा गरी एकआपसमा प्रगति र समृद्धिको शुभकामना आदानप्रदान गर्छन् । उनीहरू खेतीपाती वृद्धिको कामना गर्छन् । सिरुवा पर्वमा टिस्टाबुढीको नाममा टिस्टा नदीको पनि पूजा गर्ने गरिन्छ । चैत मसान्तका दिन फरक फरक सात किसिमका तरकारी पकाएर नववर्षका दिन खाइने चलन छ । उनीहरूले नववर्षका दिन पवित्र वस्त्र लगाउँछन् । यो पर्व पानी, हिलो र रङ छुयापेर हर्षोल्लासका साथ मनाउने गरिन्छ । पर्वको पहिलो दिन पानीसिरुवा, दोस्रो दिन कातसिरुवा र तेस्रो दिन रङसिरुवा मनाइन्छ । प्रत्येक वर्षको वैशाख एक गते मोरङको सुनवर्सीमा ठुलो मेला लाग्छ । यो पर्वमा मनोकाङ्क्षा पूरा होओस् भनी भाकल गर्नेहरूले भाकल बुझाउने चलन छ । सिरुवा पर्वमा हाट भर्ने र नाचगान गर्ने गरिन्छ । सिरुवा पर्वले मौलिक सांस्कृतिक पहिचानलाई निरन्तरता दिएको छ ।

सुनाइ पाठ १६

सञ्चार माध्यमको प्रयोग

एक ठाउँको सूचना अर्को ठाउँसम्म पुऱ्याउने कार्य नै सञ्चार हो । यस्तो सूचना कुनै व्यक्ति, समाज वा घटनासँग सम्बन्धित हुन्छ । एक ठाउँको सूचना अर्को ठाउँसम्म पुऱ्याउनका लागि विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिन्छ । रेडियो, टेलिभिजन, मोबाइल, टेलिफोन, इमेल, फेसबुक र पत्रपत्रिका आदि सबैभन्दा बढी प्रयोग हुने माध्यम हुन् । यस्ता माध्यमबाट औपचारिक तथा अनौपचारिक जुनसुकै किसिमबाट भए पनि बोलेर, लेखेर, तथा एकअर्कालाई हेर्दै कुराकानीसमेत गर्न सकिन्छ । सामान्य किसिमका विषयवस्तुको आदानप्रदानका लागि होस् वा उच्चस्तरीय शैक्षिक सामग्रीको उपयोगका लागि होस्, यस्ता माध्यम प्रयोगमा ल्याइन्छन् । ठुलठुला सभा सम्मेलन तथा गोष्ठीका लागि पनि आधुनिक प्रविधिको उपयोग गर्न सकिन्छ । गुगल मिट, जुम, टिम, म्यासेन्जर आदि इन्टरनेटका माध्यमबाट सञ्चालन गरिने विभिन्न विधि, प्रविधि सञ्चार जगत्का लागि वैज्ञानिक वरदान मानिन्छन् । यसै कारण पनि आजको विश्व निकै सांगुरिएको छ अर्थात् जो जतिसुकै टाढा भए पनि नजिकै रहे सरह हुँदै गएको छ । कहाँ परेवालगायत चराको प्रयोगसँगै थालनी गरिएको सूचना आदानप्रदान गर्ने प्रारम्भिक युग र कहाँ विश्वलाई नै नजिकै राखे भन्ने आपसमा आमनेसामने भएर कुराकानी गर्ने आधुनिक वैज्ञानिक युग ? कति चाँडै सञ्चार जगत्ले फड्को मारिसकेको छ । अब त हुँदा हुँदा विश्व ब्रह्माण्डलगायत अन्य उपग्रहका गतिविधि पनि मानिसले यही धरातलमा बसी बसी थाहा पाउन सक्ने प्रविधिको

विकास भइसकेको छ । यसर्थ सूचना तथा सञ्चार जगत्मा ऐतिहासिक क्रान्तिकारी परिवर्तन हुँदै गएको कुरा हामी सबैले स्विकार्नै पर्छ ।

सुनाइ पाठ १७

पञ्चतन्त्र कथाको परिचय

पञ्चतन्त्र कथाको रचना आजभन्दा करिब २,००० वर्ष पहिले भएको मानिन्छ । त्यस समयमा अमरशक्ति नाम गरेका राजा शासन गर्थे । उनका तीन जना छोरा थिए । ती तीनै जना अत्यन्त मूर्ख र अहङ्कारी थिए । तीमध्ये जेठाको नाम बहुशक्ति, माइलाको नाम उग्रशक्ति र कान्छाको नाम अनन्तशक्ति थियो । तिनलाई राजाले सही मार्गमा ल्याउन नसकेपछि तिनको शिक्षा दीक्षाका लागि सबै शास्त्रका ज्ञाता विष्णु शर्मा नाम गरेका प्रकाण्ड विद्वानलाई जिम्मा दिए ।

ती राजकुमारलाई व्यावहारिक शिक्षा दिन नीतिशास्त्रसँग सम्बन्धित कथा सुनाए । ती कथामा पात्रका रूपमा पशु, पन्छीआदि समावेश गरिएको थियो । ती पात्रले कथामा मानवले जस्तै संवाद गर्ने र व्यवहार गर्ने भूमिका निर्वाह गरेका छन् । ती पात्रका माध्यमबाट के उचित के अनुचित हो भन्ने विषयको व्यावहारिक ज्ञान कथाबाट दिइएको छ । ती कथा बालमैत्री र मनोरञ्जनात्मक पनि छन् ।

शिक्षादीक्षा पूरा भएपछि राजकुमारको व्यवहारमा पनि सकारात्मक परिवर्तन आयो । यसबाट गुरु विष्णु शर्मा प्रभावित भएर ती कथालाई सङ्कलन गरी पञ्चतन्त्रका कथा नाम दिएका थिए । ती कथा आज पनि त्यत्तिकै सान्दर्भिक, प्रेरणादायी र मनोरञ्जनात्मक छन् । बालबालिका आज पनि ती कथा खोजी खोजी पढ्न मन पराउँछन् र ती कथा पढ्दा खुसी हुन्छन् । त्यसबाट व्यावहारिक रूपमा नै नैतिक ज्ञान र सिपका कुरा सिक्छन् ।